

РОЗДІЛ II

Економічна й соціальна географія

УДК 911.9 (477)

Олександр Король

Питомі споживчі витрати домогосподарств та їх вплив на формування міжнародних туристичних потоків через видатки на зарубіжний туризм

На статистичній базі та за стандартами Всесвітнього банку й Всесвітньої туристичної організації розглянуто питомі споживчі витрати домогосподарств і видатки на зарубіжний туризм у контексті формування виїзних міжнародних туристичних потоків. Установлено тісний зв'язок між споживчими витратами домогосподарств і зарубіжними туристичними видатками. Цей зв'язок може бути описаний степеневою функцією, у якій показник степеня трохи більший за одиницю, а це означає, що зі збільшенням споживчих витрат видатки на зарубіжний туризм зростатимуть швидшими темпами. Ця тенденція пояснюється законом Енгеля. При цьому зафіксовано помітне зростання амплітуди відхилення питомих туристичних видатків від лінії регресії за збільшення питомих споживчих витрат домогосподарств. Проведено кластерний аналіз для 130 держав одночасно за питомими споживчими витратами домогосподарств і видатками на зарубіжний туризм. При цьому всі кластери ранжовано за їхніми середніми геометричними споживчими витратами. У результаті зафіксовано тенденцію до скорочення частки пересічних для кластера видатків на зарубіжний туризм у споживчих витратах домогосподарств разом зі зменшенням останніх. А помітні відхилення від цієї тенденції спричинені географічними відмінностями між країнами, які можна побачити в кластерному аналізі.

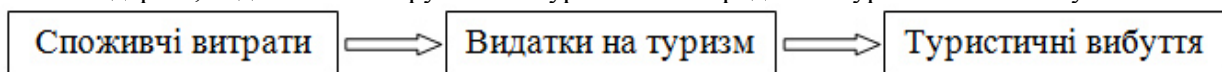
Ключові слова: міжнародний туризм, споживчі витрати домогосподарств, витрати на зарубіжний туризм, частка туристичних видатків у структурі споживчих витрат, закон Енгеля.

Постановка наукової проблеми та її значення. За оцінками експертів Всесвітньої туристської організації (UNWTO), міжнародний туризм був і залишається домінуючою та розквітаючою галуззю економіки в багатьох країнах. При цьому експерти UNWTO особливо підкреслюють, що це відбувається, незважаючи на політичну нестабільність і локальні військові конфлікти. Більше того, на початку XXI ст. міжнародний туризм вийшов на перше місце у світі за економічною ефективністю, значно випередивши лідерів світової торгівлі – автомобільну й нафтогазову сфери економіки. Зважаючи на великий вплив цієї галузі на світову економіку, надзвичайно актуальним є дослідження чинників розвитку міжнародного туризму, зокрема економічних.

Мета роботи – дослідження першої ланки в ланцюжку впливу економічного чинника на міжнародні туристичні вибуття, що пов'язує споживчі витрати домогосподарств і зарубіжні туристичні видатки. Відповідно до мети доцільно зіставити питомі величини цих показників як загальною для світу за певний проміжок часу, так і за окремими країнами.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Серед робіт із міжнародного туризму можна виділити праці А. Ю. Александрової (2002 р.) [1], О. О. Любіцевої (2003 р.) [4]. У цих роботах охарактеризовано основні поняття міжнародного туризму, проаналізовано географію туристського попиту за регіонами світу, відображено останні тенденції та процеси глобалізації в цій галузі. Проте економічні чинники міжнародного туризму, як це тлумачиться нижче, у цих й інших подібних роботах не розглядаються, через що дослідження можна вважати актуальним.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Чинники генерації міжнародних туристичних потоків виявляють себе у формуванні виїзних (outbound) туристичних потоків. Одним із провідних із-поміж них, на нашу думку, є економічний чинник, який розглядається як ланцюжок стохастичних зв'язків між споживчими витратами домогосподарств, видатками на зарубіжний туризм і міжнародними туристичними вибуттями:

Під *споживчими витратами домогосподарств*, згідно зі стандартами Світового банку, розуміють ринкову вартість усіх товарів і послуг, уключаючи й такі товари тривалого користування, як автомобілі, пральні машини, домашні комп'ютери тощо, які були придбані домогосподарствами за певний період. Вони не охоплюють витрати на купівлю житла за винятком орендної плати за житло, що винаймається. До видатків споживання домашніх господарств ще входять державні платежі та збори за отримання дозволів і ліцензій, а також витрати некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства. Дані щодо споживчих витрат домогосподарств, зазвичай, подаються в доларах США у поточних цінах [7]. Розмір і структура споживчих витрат визначаються величиною доходів населення. Не існує двох домогосподарств, які б витрачали гроші однаково. Але, як свідчить статистика, люди, загалом, розподіляють свої видатки на продукти харчування, одяг та інші засоби існування в більш-менш однакових співвідношеннях. Незаможні родини, зазвичай, витрачають свої доходи переважно на предмети першої необхідності: на продукти харчування, житло й трохи менше – на одяг. Зі зростанням доходів люди починають їсти більше й краще, проте витрати на харчування мають свою межу. Тому з подальшим поліпшенням матеріального становища частка видатків на продовольчі товари зменшується, а на оплату житла – залишається більш-менш сталою. Натомість збільшуються видатки на одяг, автомобілі, розваги, відпочинок тощо. Цю закономірність названо законом Енгеля [5].

Видатки на туристичні поїздки, зокрема зарубіжні, посідають залишкове місце в переліку статей витрат споживача. На подорожі, як правило, витрачається решта доходів населення, що лишається після сплати комунальних послуг, купівлі продуктів харчування, одягу, взуття, культурно-побутових товарів тощо. У разі нестачі грошей на туристичний відпочинок люди часто від нього відмовляються. Натомість зі збільшенням доходів вони починають активно подорожувати, а частка витрат на це в бюджеті домогосподарств збільшується. Виходячи з цього, можна стверджувати, що між розміром споживчих витрат домогосподарств і видатками на зарубіжний туризм існує зв'язок.

До *видатків на зарубіжний туризм* належать ті споживчі витрати, які простежуємо під час підготовки та впродовж туристичної поїздки, а також перебування в місці призначення. Згідно з рекомендаціями UNWTO, обліку підлягають тільки витрати одноденних відвідувачів і туристів, які є економічно значущими. Їх може здійснювати як сам відвідувач, так і будь-хто від його імені. Витрати відвідувача визначаються вартістю товарів і послуг, що придбані для особистого споживання: від послуг перевезення, розміщення й харчування до невеликих предметів довготривалого використання, товарів поточного туристського споживання й сувенірів. Усі вони купуються для задоволення власних потреб, за винятком подарунків. Однак і в цьому випадку, незважаючи на те, що вони призначаються для іншої особи, яка не подорожує, витрати на подарунки належать до туристських. Задля уніфікації туристських витрат UNWTO рекомендує об'єднувати їх у такі групи [8]: комплексні тури – набори послуг, що реалізуються за єдиною ціною без поділу на складові елементи, розміщення, харчування, транспорт, рекреаційні, культурні та спортивні товари й послуги, уключно з оплатою за вхід у заклади культури та відпочинку, витрати під час поїздки на купівлю, ремонт й експлуатацію спортивного інвентарю, оплату за навчання окремих видів спорту, витрати на екскурсії та послуги гідів; покупки в магазинах; інші статті – страхові платежі, комісійні збори, вартість друку фотокарток тощо.

Насамперед потрібно дослідити середньосвітові питомі (*Per capita*) споживчі витрати домогосподарств і видатки на зарубіжний туризм, що зроблено для 1996–2009 рр. Цей період обґрунтовується тим, що впродовж цих років у світі спостерігалася більш-менш визначена політична та економічна ситуація, яка встановилася після розпаду СРСР і проіснувала до початку світової фінансової кризи. У подальшому світ увійшов у часи «турбулентності», тому останні роки не можуть розглядатися як продовження попереднього періоду та потребують окремої уваги. Оскільки Світовий банк і Всесвітня туристична організація оцінюють споживчі витрати домогосподарств та видатки на зарубіжний туризм у поточних цінах, виникла необхідність урахувати вплив інфляції, аби побачити реальну динаміку цих показників. Для цього використовувався індекс цін US\$ (CPI – Consumer Price Index), а базовим був 1996 р. Середньосвітові питомі (*Per capita*) споживчі витрати домогосподарств у цінах 1996 р. впродовж 1996–2009 рр. зросли на 17 % – із 3165 US\$ у 1996 р. до 3709 US\$ у 2009 р. Якщо порівнювати з аналогічними валовими показниками, то цей приріст виявився удвічі меншим. Це пояснюється тим, що за цей час на 17,7 % зросла чисельність населення світу, на яку ділилися валові показники для розрахунку питомих. Упродовж періоду, що досліджується, щорічні прирости споживчих витрат домогосподарств *Per capita* у цінах 1996 р. показували різну спрямованість: від спадів у 1997, 1998, 2000, 2001 та 2009 рр., коли зафіксовано

найбільший від'ємний приріст (-4 %); до зростання, яке найпомітнішим (близько +7 %) було у 2003, 2004 і 2007 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Середньосвітові питомі споживчі витрати домогосподарств і видатки на зарубіжний туризм за 1996–2009 рр.*

Рік	Споживчі витрати в цінах 1996 р.			Туристичні видатки в цінах 1996 р.		
	US\$ млн	US\$ Per capita	приріст, %	US\$ млн	US\$ Per capita	приріст, %
1996	18 294 597	3165		481 108	83	
1997	17 844 582	3044	-3,82	469 576	80	-3,61
1998	17 702 183	2979	-2,14	467 727	79	-1,25
1999	18 038 790	2995	0,54	477 305	79	0,00
2000	18 007 322	2951	-1,47	484 451	79	0,00
2001	17 586 875	2846	-3,56	462 923	75	-5,06
2002	17 957 796	2870	0,84	477 635	76	1,33
2003	19 576 206	3090	7,67	514 220	81	6,58
2004	21 208 769	3307	7,02	585 263	91	12,35
2005	22 023 656	3393	2,60	618 966	95	4,40
2006	22 803 670	3472	2,33	641 262	98	3,16
2007	24 793 812	3731	7,46	717 615	108	10,20
2008	26 010 582	3868	3,67	756 054	112	3,70
2009	25 232 375	3709	-4,11	679 233	100	-10,71

* Складено за : [7, 8].

За 1996–2009 рр. приріст середньосвітових питомих (*Per capita*) видатків на зарубіжний туризм у цінах 1996 р. становив 20 % – із 83 US\$ у 1996 р. до 100 US\$ у 2009 р. Від'ємні прирости зафіксовано в 1997 і 1998 рр., коли в країнах Південної та Східної Азії вибухнула фінансова криза, яка стала найсерйознішим потрясінням світової економіки в 1990-х. У 2000 р. на тлі скорочення питомих споживчих витрат домогосподарств на 1,5 % зафіксовано нульовий приріст туристичних видатків на одну особу, тобто падіння не відбулося через підвищений туристичний попит на міленіум. У 2001 р. синхронно зі споживчими витратами, однак із більшими темпами, скоротилися й видатки на зарубіжний туризм, сягнувши мінімального значення – 75 US\$ Per capita. Це сталося через вересневі теракти у США. Уже наступного року позитивний приріст відновився, а у 2004 р. зростання було найбільшим (+12,4 %). У 2008 р. середньосвітові питомі видатки на зарубіжний туризм у цінах 1996 р. були рекордними й склали 112 US\$ Per capita. Наступного року світова економічна криза істотно вплинула на скорочення видатків на зарубіжний туризм: у 2009 р. зафіксовано рекордне падіння цього показника (-10,7 %), порівняно зі скороченням на 4 % споживчих витрат (табл. 1; рис. 1).

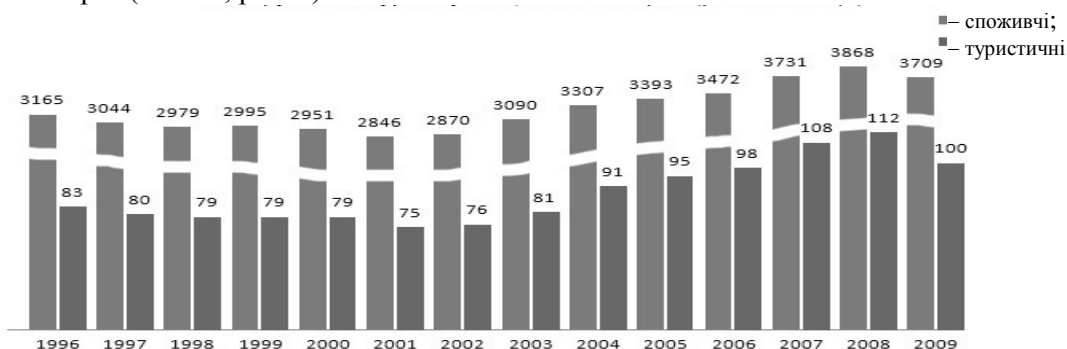

Рис. 1. Середньосвітові питомі споживчі витрати домогосподарств і видатки на зарубіжний туризм, US\$ Per capita (у цінах 1996 р.)

На узгодженість між ознаками, що досліджуються, указують майже синхронна динаміка та прирости, які мали однакові знаки за всі роки, окрім міленіуму. При цьому модуль приросту питомих видатків на зарубіжний туризм часто перевищував аналогічний показник споживчих витрат. Тобто попит на зарубіжні туристичні поїздки у вартісних показниках є еластичним, адже змінювався швидшими темпами за споживчі витрати. Ураховуючи це, бачимо, що зі збільшенням розміру питомих споживчих витрат, частка видатків на зарубіжний туризм зростатиме, що цілком уписується в статистичну закономірність Енгеля.

Подальше дослідження вже здійснювалося за окремими країнами світу, зокрема проведено кластерний аналіз для 130 держав (за методом k-середніх) одночасно за питомими (*Per capita*) споживчими витратами домогосподарств і видатками на зарубіжний туризм станом на 2008 р. [7, 8]. Усі кластери ранжовано за їхніми середніми геометричними споживчими витратами (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл країн за кластерами відповідно до питомих вартісних показників, 2008 р.

№ з/п	Країни 2008 р.	Середні витрати, <i>Per capita</i> , US\$		Частка, %, турист. у споживчих
		споживчі	турист.	
1	Люксембург	38 448	7852	20,4
2	Велика Британія, Нідерланди, Німеччина, Австралія, Фінляндія, Канада	25 947	1191	4,6
3	Ірландія, Гонконг, Бельгія, Швеція, Данія, Швейцарія, Кіпр, Австрія	25 085	1909	7,6
4	Ісландія, Кувейт, Сингапур, Норвегія	22 445	3236	14,4
5	Франція, Нова Зеландія, Італія, Ізраїль, Іспанія, США, Греція, Японія	21 787	519	2,4
6	Багами, Макао, Мальта, Ліван	9432	1194	12,7
7	Словенія, Сейшели, Естонія, Бахрейн, Антигуа і Барбуда, Барбадос, Латвія, Албанія, Чехія, Словаччина, Литва, Угорщина, Оман, Корея	8138	560	6,9
8	Маврикій, Болгарія, Сент-Кітс і Невіс, Польща, Сент-Люсія, Хорватія	6721	301	4,5
9	Уругвай, Ямайка, Румунія, Чилі, Гренада, Мексика, Венесуела, Тринідад і Тобаго, Бразилія, Туреччина	6331	94	1,5
10	Кабо-Верде, Малайзія, Лівія, Йорданія, Росія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Фіджі, Панама, Домініка, Коста-Ріка, Аргентина, Ботсвана, Південна Африка, Беліз	3703	178	4,8
11	Вірменія, Молдова, Україна, Таїланд, Монголія, Македонія, Казахстан, Киргизія, Білорусь, Грузія, Гайана, Марокко, Еквадор, Гватемала, Домініканська Респ., Туніс, Сальвадор, Сирія, Колумбія, Намібія, Свазіленд, Перу, Парагвай	2380	67	2,8
12	Нікарагуа, Азербайджан, Гондурас, Єгипет, Болівія, Шрі-Ланка, Індонезія, Гана, Кот-Д'Івуар, Китай, Судан, Філіппіни, Сенегал, Непал, Алжир, Танзанія, Центральна-Африка, Камбоджа, Пакистан, Папуа-Нова Гвінея, Мозамбік, Індія, Руанда, Лесото, Замбія, Лаос, Мадагаскар, Кенія, Бангладеш, Сьєрра-Леоне, Гвінея, Ефіопія	697	15	2,3

У результаті зафіксовано тенденцію до скорочення частки пересічних для кластера видатків на зарубіжний туризм у споживчих витратах домогосподарств разом зі зменшенням останніх. Отже, можна з певністю стверджувати, що видатки на зарубіжний туризм відповідають «законові Енгеля», тобто їх частка зростає разом зі збільшенням споживчих витрат домогосподарств і навпаки. А помітні відхилення від цієї тенденції спричинені географічними відмінностями між країнами, які

можна побачити в кластерному аналізі (табл. 2). Варто виявити функціональну залежність та оцінити тісноту зв'язку між ознаками, що досліджуються. Для цього зіставлено питомі споживчі витрати домогосподарств і туристичні видатки на зарубіжний туризм за окремими країнами світу станом на 1999, 2004 і 2008 рр. Кількість країн (N) залежно від року дослідження коливалася від 82 до 87. Графічний розподіл цих випадків найкраще апроксимувала крива степеневої функції, як видно за 2008 р. (рис. 2).

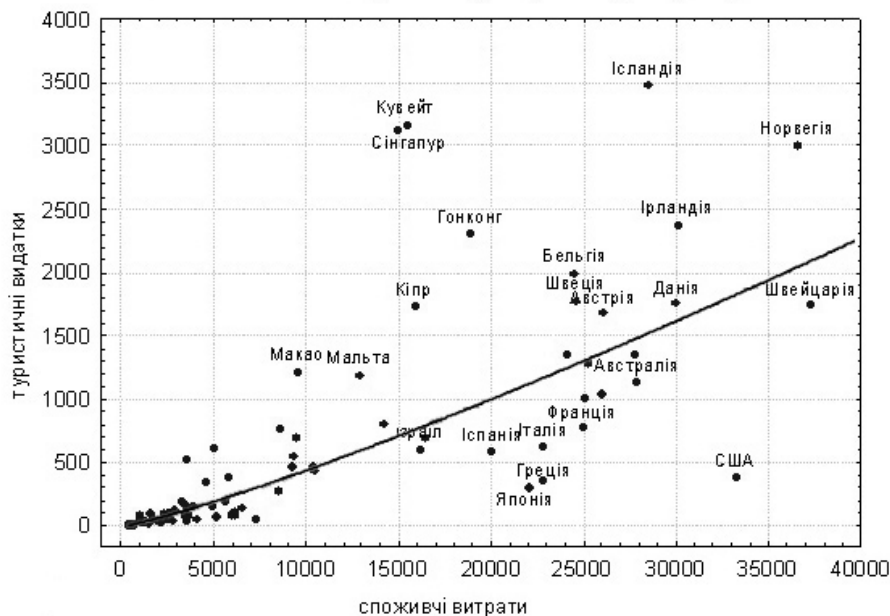

Рис. 2. Залежність між вартісними показниками (US\$ Per capita), 2008 р.

Кореляційний аналіз засвідчив тісний взаємозв'язок між питомими споживчими витратами домогосподарств і туристичними видатками на зарубіжний туризм – індекс криволінійної кореляції (*i*) залежно від року коливався від 0,74 до 0,79 (табл. 3).

Таблиця 3

Залежність туристичних видатків від споживчих витрат

Рік	1999 р.	2004 р.	2008 р.
Функція	$y = 0,014x^{1,117}$	$y = 0,015x^{1,121}$	$y = 0,007x^{1,183}$
Індекс кореляції	$i = 0,79$	$i = 0,74$	$i = 0,75$
Кількість країн	N = 82	N = 86	N = 87

Якщо річні споживчі витрати перевищували 4 тис. US\$ Per capita, то у всіх трьох випадках спостерігаємо помітне зростання амплітуди відхилення питомих туристичних видатків від лінії регресії. Це наводить на думку, що заможні верстви населення є вільнішими у своїх видатках на зарубіжний туризм.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перша ланка в ланцюжку впливу економічного чинника на міжнародні туристичні вибуття, яка пов'язує споживчі витрати домогосподарств і зарубіжні туристичні видатки, характеризується тісним зв'язком, адже індекс криволінійної кореляції (*i*) для трьох маркерних років коливався від 0,74 до 0,79. При цьому простежено помітне зростання амплітуди відхилення питомих туристичних видатків від лінії регресії, якщо річні споживчі витрати на одну особу були більшими за 4 тис. US\$. Тобто заможні люди вільніші у своїх видатках на зарубіжний туризм. Цей зв'язок може бути описаний степеневою функцією, у якій показник степеня трохи більший за одиницю. Це означає, що зі збільшенням споживчих витрат, видатки на зарубіжний туризм зростатимуть швидшими темпами. Ця тенденція пояснюється законом Енгеля, відповідно до якого зі зростанням доходів населення частка витрат у бюджеті домогосподарств на продукти харчування пропорційно зменшується, на житло – залишається майже без зміни, а на все інше, у тому числі на туризм – збільшується.

Література та джерела

1. Александрова А. Ю. Международный туризм / А. Ю. Александрова. – Москва : Аспект-Пресс, 2002. – 470 с.
2. Король О. Д. Основы туристического маркетингу / О. Д. Король. – Чернівці : Рута, 2002. – 110 с.
3. Король О. Д. Міжнародний туризм : методика і матеріали статистичних досліджень / О. Д. Король, Т. Д. Скутар. – Чернівці : Рута, 2008. – 64 с.
4. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О. О. Любіцева. – Київ : Альтерпрес, 2003. – 436 с.
5. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон. – Севастополь : Ахтиар, 1995. – 384 с.
6. Boniface B. Worldwide Destinations : The Geography of Travel and Tourism / B. Boniface, C. Cooper. – Elsevier Ltd. Fifth edition, 2009. – 644 p.
7. World Bank Open Data [Electronic resource] – Mode of access : <http://data.worldbank.org>.
8. World Tourism Organization [Electronic resource] – Mode of access : <http://www.unwto.org>

References

1. Aleksandrova A. Iu. Mezhdunarodnyi turizm / A. Iu. Aleksandrova. – Moskva : Aspekt-Press, 2002. – 470 s.
2. Korol O. D. Osnovy turystychnoho marketynhu / O. D. Korol. – Chernivtsi : Ruta, 2002. – 110 s.
3. Korol O. D. Mizhnarodnyi turizm : metodyka i materialy statystychnykh doslidzhen / O. D. Korol, T. D. Skutar. – Chernivtsi : Ruta, 2008. – 64 s.
4. Liubitseva O. O. Rynok turystychnykh posluh / O. O. Liubitseva. – Kiev : Alterpres, 2003. – 436 s.
5. Samuelson P. Ekonomika / P. Samuelson. – Sevastopol : Akhtyar, 1995. – 384 s.
6. Boniface B. Worldwide Destinations : The Geography of Travel and Tourism / V. Boniface, S. Cooper. – Elsevier Ltd. Fifth edition, 2009. – 644 p.
7. World Bank Open Data [Electronic resource] – Mode of access : <http://data.worldbank.org>.
8. World Tourism Organization [Electronic resource] – Mode of access : <http://www.unwto.org>.

Король Александр. Удельные потребительские расходы домохозяйств и их влияние на формирование международных туристических потоков посредством расходов на зарубежный туризм. На статистической базе и по стандартам Всемирного банка и Всемирной туристической организации рассмотрены удельные потребительские расходы домохозяйств и расходы на зарубежный туризм в контексте формирования выездных международных туристических потоков. Установлена тесная связь между потребительскими расходами домохозяйств и зарубежными туристическими расходами. Эта связь может быть описана степенной функцией, у которой показатель степени чуть больше единицы, а это означает, что с увеличением потребительских расходов расходы на зарубежный туризм будут возрастать более быстрыми темпами. Эта тенденция объясняется законом Энгеля. При этом зафиксирован заметный рост амплитуды отклонения удельных туристических расходов от линии регрессии с увеличением удельных потребительских расходов домохозяйств. Проведен кластерный анализ для 130 государств одновременно по удельным потребительским расходам домохозяйств и расходам на зарубежный туризм. При этом все кластеры ранжированы по среднегеометрическому потребительским расходам. В результате зафиксирована тенденция к сокращению доли средних для кластера расходов на зарубежный туризм в потребительских расходах домохозяйств вместе с уменьшением последних. А заметные отклонения от этой тенденции вызваны географическими отличиями между странами, которые можно увидеть в кластерном анализе.

Ключевые слова: международный туризм; потребительские расходы домохозяйств, расходы на зарубежный туризм, доля туристических расходов в структуре потребительских расходов, закон Энгеля.

Korol Oleksandr. Household Consumption Expenditures and their Impact on the Formation of International Tourist Flows Through Expenditures on Outbound Tourism. Based on the statistics and standards of the World Bank and the World Tourism Organization, household consumption expenditures and international tourism expenditures are considered in the context of the formation of outbound international tourist flows. A close relationship has been established between household consumption and international tourism expenditures. This relationship can be described by an exponent function with an exponent index of a little more than one, which means that with an increase in consumption expenditures, the tourism expenditures will increase more rapidly. This trend is explained by Engel's law. At the same time, a noticeable increase in the amplitude of the deviation of the specific tourist expenditure from the regression line was recorded with an increase in the specific consumption expenditures of households. The cluster analysis for 130 countries both on household consumption and international tourism expenditures (per capita) was carried out. At the same time, all clusters were ranked by average geometric consumption expenditures. As a result, there was a tendency to reduce the share of average for the cluster international tourism in household consumption expenditures, together with a decrease in the last one. And noticeable deviations from this trend are caused by geographical differences between countries, which can be seen in the cluster analysis.

Key words: international tourism, household consumption expenditures, international tourism expenditures, the share of tourist spending in the structure of consumer spending, Engel's law.

Стаття надійшла до редколегії
21.04.2017 р.